

vreme katedrala 1250—1280 (II)

žorž dibi

Usled poslovnog napretka nastalo je u talijanskim gradovima novo društvo. Ljudi su u gradu već odavno gradsko sveštenstvo ograničili na obavljanje liturgijske službe i oslobodili se vlasti barona. No dok je po francuskim gradovima opštinska zajednica bila sačinjena samo od građana, ovdje je ona i dalje bila aristokratska. U prvo vreme su u njoj preovlađivali plemići. Pa ipak, u XIII veku, u najrazvijenijim gradovima, aktivni deo naroda otimao je od ovih vlasti i polako ih istiskivao. U svakom slučaju, prepreke između plemstva i običnog sveta ovdje su bile mnogo manje no bilo gde drugde. I još više su se smanjivale. Mnogi plemići, prisiljeni ili ne, ulazili su u trgovačka društva, učestvovali u trgovačkim i bankarskim poslovima, dok su bogati građani prihvatili njihov način života, gradili kule, nosili oružje i nadmetali se u ugladenom ponašanju. Franjo Asiški je svoju mladost proveo kao vitez. U Italiji su oko 1200. godine, na vrhu gradskog društva, ljudi počeli da se kite aristokratskim vrednostima.

Iz toga stapanja rađala se kultura čija se osobenost oko 1250. godine uočljivo potvrđivala. Ona se na prvom mestu izražavala kroz težnje ka siromaštvu, koje su najpre skrenule u jeres, a zatim sa zanosom krenule stopama svetog Franje. Sveštenstvo je po talijanskim gradovima ostalo sumnjivo. Većina biskupskih škola je tavorila. Pobožnost plemstva i naroda spontano se okretala ka ozarenim pustinjacima koji su pojali hvale Bogu u pećinama *contado-a*, ili ka Prosjajkoj braći. Grad je ispovedao žarko ali lirsko hrišćanstvo, koje se izlivalo u nastupe afektivnosti. Što se intelektualnih delatnosti tiče, one su se razvijale izvan Crkve, u praktičnim studijama, poput prava, koje je pripremalo ljude za vršenje sudskih zvanja, ili računovodstva, koje je služilo vođenju poslova. Po sredozemnim lukama sinovi trgovaca učili su arapski. Neki su ovaj jezik znali dovoljno dobro da pročitaju kakvu raspravu iz aritmetike. Godine 1202. Pizanc Leonardo Fibonači otkrio je u svome delu *Liber abaci* čitav korpus muslimanske algebre. Pa ipak, ove matematičke postupke više su koristile računovođe, no tvorci crkva. Nova kultura se, naime, sporo izražavala u sebi svojstvenim umetničkim oblicima.

U poslovima je radio novac. Pozajmljen francuskom kralju i biskupima, on im je pomagao, da sagrade katedrale. Čak i u gradu se on malo ulagao u umetnička dela. Nastupanje trgovaca u gradskoj upravi, kao i snaga jevanđeoskih tokova, zakočili su težnju ka raskoši. Uskoro će se Dante okomiti na razudanosti u eleganciji kod Firentinki. Ipak, u Firenci kao i svuda drugde u Evropi, ukrašavanje svetovnog života i dalje je bilo krajnje jednostavno. Što se crkva tiče, ništa se novo nije smišljalo za njihovo ukrašavanje: mozaičari i slikari rukovodili su se vizantijskim uzorima, a arhitekte i vajari — rimskim uzorima. Jedina podrtavanja koja su malo-po-malo izmenila njihove naglaske, dolazila su od franjevačke svetosti. Ne više iz antičkog Rima: pravnici su već bili otkrili njegove izreke, a njegovi pesnici su se slabo čitali, dok je uticaj njegove umetnosti nestao ispred drugih kulturnih slojeva koji su je počev od kraja Carstva postepeno prekrili, a na njih su se taložili još i ponovo uspostavljeni dodiri sa Istokom. U Rim je papa stizao iz francuskih škola. U francuskoj umetnosti je on nalazio najpodesnije obrasce za slavljenje svoje sile i sile Crkve. Pa ih je kao takve on i širio, a drevna umetnost je za njega imala tu manu što je veličala svetovnu moć careva, njegovih takmaca. Prvo vaskrsavanje rimskih oblika nije se, dakle, zbililo u gradovima Lombardije ili Toskane, pa ni u Rimu, već u onom delu Italije gde je carska vlast bila posrнула pre no što je nestala pod udarcima papstva, to jest u kraljevini Sicilije.

Neobičan svet. Je li to bila još Italija? Ili latinština? Nalazio se s onu stranu granice koja je u drevno doba odvajala grčki od latinskog dela, a koju ni svi preokreti ranog srednjeg veka nisu osetnije pomerili. Na raskršću novih pomorskih puteva, Sicilija, Kalabrija, Kampanija još uvek su oko 1250. godine bile otvorene za tri Sredozemne kulture, helensku i arapsku jednako kao i za zapadnu hrišćansku kulturu. Vizantija je odavno gospodarila tim krajem sveta. Islam ga je delom kolonizirao. Zatim su ga se, sredinom XI veka, dočepale vode četa pristiglih iz Normandije. Oni su svoj poredak zasnovali na svojstvenim im vazalskim i feudalnim ustanovama i na kraljevskom dostojanstvu. Uspešli su da sačuvaju sistem nameta, sve prerogative i propise vlasti na kojima se oslanjao despotizam čije su mesto zauzeli. Tako su stvorili najmoćniju kraljevinu Evrope. Postavili su kraj sebe latinske sveštenike i kaludere i bili verni saveznici pape. Međutim, pod njihovim teškim izrabljivanjem, narodi te zemlje nastavili su da žive po svome, čuvali svoj jezik i svoja predanja. Njihovi kraljevi su primali trubadure. A na dvoru su se pisali i govorili grčki i arapski. Držali su se muslimanskih lakarskih i astroloških propisa. Palermo je bilo mesto plodnih susreta gde su se napajale znanitelje Zapada, znatno više no Ratisbon, ali i mnogo više no Antiohija, čiji su kraljevi ustalom bili Sicilijanci, mnogo više no denovske predstraže raspoređene do najudaljenijih obala Pont-Eksena, više no Venecija u celini ipak povezana sa Vizantijom, čak više no Toledo. Nije se više radilo o nekoliko tu i tamo uz krvoprocije osnovanih i neprijateljstvom okruženih kolonija, o nekoliko skrovišta avanturističkih mladića, pa ni o bogatim gradovima u koje su se pobednički plemići, između dve pljačke, vraćali na počinak, Palermo, prestonica davno utemeljene države, od sada učvršćene i veoma prostrane, mirno se otvarala ka svim morskim vidicima. Darovi njegovih vladara obogatili su Klini. Evropski kraljevi boravili su u njemu na povratku iz Svete zemlje. Tu su se osećali kao kod kuće, među ljudima iste vere, čiji su jezik razumevali. Pa ipak, to je bio Istok. Njegove kraljice, nove Teodore, obučene u svilu i namirisane, provodile su svoje vreme po narandžanim trgovima. Istok, ali sada doista savladan, zaposednut, nagizdan svim svojim čarima. Dvorski činovnici prevodili su na latinski Hipokrata i Ptolomeja, a kada su u XII veku ovdje podignuti manastiri za benediktanske kaludere, njihove rimske arkature namah su prekrivene bujnim i čudesnim ukrasima. Gubile su se pod minucioznim rezbarijama i svetlucavim mozaicima.

Desilo se početkom XIII veka, zahvaljujući jednoj bračnoj vezi, da je sasvim mladi kralj Sicilije imao za dedu Fridriha Barbarosa, i da ga je papa ustoličio na Cezarovom prestolu. Fridrih II Hoenštaufen nije bio Nemač. U njegovoj ličnosti Rimsko carstvo se vratilo Sredozemlju. U poređenju sa svetim Lujem, njegovim savremenikom, rođakom, saveznikom, on pokazuje sasvim drugačije lice, jednako

neobično kao i njegova kraljevina. Razdražljiv, slabunjav" da je rob, za njega niko ne bi dao ni dvesta suaa — bistra pogleda: čovek koji izaziva nemir i brigu. Smrtni neprijatelj Svete Stolice, više puta ekskomuniciran — ali šta je u ono vreme značila ekskomunikacija? — ipak je jedini od svih hrišćanskih kraljeva uspeo da hodočasnicima otvori put ka Nazaretu i Jerusalimu. *Stupar mundi*, čudo sveta, ali i *immulator admirabilis*, izvrsan gospodar koji održava božanski poredak u svemiru. Za njegova života pričale su se o njemu na hiljade neobičnih priča. U očima Gvelfa bio je Antihrist, „zver koja iz mora izlazi, usta puna svetogrđa, sa kandžama medveda, telom leoparda, besom lava“. Naprotiv, Gibelini su u njemu videli Cara s kraja sveta: oseća se tuga Dantova koji je primoran da ga stavi u svoj Pakao. Njegov lik se ubrzo stopio sa likom Fridriha Barbarose, čije je telo zauvek odnela voda jedne istočne reke. Pošto je pobeđen pao kao Zigfrid, postao je starac iz Kifhojzera koji će se jednoga dana probuditi, a njegov povratak označiće buđenje Carstva. Istoričari se s mukom oslobađaju tih motiva. Kada sto godina nakon njegovog nestanka govori o njemu, Firentinac Vilani je već rob jedne dvosmislene legende: „Čovek velike vrednosti i velike hrabrosti, ogromnog znanja i razbora, poznavao je latinske, naš narodni jezik, nemački, francuski, grčki i saracenski; bio je plemenit, izdašan, vešt oružju, a izazivao je strah i trepet; bio je rasipan u svakom pogledu; izdržavao je mnoge naložnice i mameluke poput Saracena; želeo je da uživa u svim telesnim zadovoljstvima i živeo je epikurejski, ponašajući se kao da drugog života nema. On i njegovi sinovi vladali su u velikoj ovosvetoskoj slavi, ali su, na kraju, zbog svojih grehova, loše završili i njegovo potomstvo se ugasilo.“ Istina je da je Fridrih II voleo žene. Iskorišćavao ih je slobodno — ali svi kraljevi njegova vremena, izuzev svetog Luja, postupali su na isti način. Istina je da je naredio da se njegovom čuvaru pečata iskopaju oči, ali to nije bila nikakva okrutnost, već u tim krajevima prosta primena jedne kazne preuzete iz Vizantije. Garda sastavljena od mavarskih ratnika držala je garnizon njegove tvrđave u Luceri; nazivao je svojim prijateljem egipatskog sultana, razmenjivao sa njima poklone i oružao vitezove ambasadorove nevernike. Može li se zbog toga govoriti o neverovanju ili čak o sumnjičavosti? Njegova vera u Hrista je neosporna. Nije se šalio predvođeci krstaški pohod. Ali je imao znatiželjan duh i voleo je da se objasni ko je Bog jevreja i muslimana. — Kao što je jednoga dana pozeleo da sretne Franju Asiškog. Gonio je jeretike, podržavao inkviziciju snažnije no ma ko drugi i na samrti je ogrnuo cistercijsku odeždu. Protivrečnosti, otvorenost duše za svu raznolikost sveta, slabo razumljiva kaluderima XIII veka čija je misao bila iz jednog komada. Jednom reči, bio je Sicilijanac.

Ovde je, pre svega, važno to što je voleo nauku. Nauku različnu od nauke pariskih teologa. Nauku koja je poticala od Aristotela, ali i iz drugih knjiga, koje su o carevom trošku prevodene sa grčkog i arapskog; nauku koja je takođe proizlazila iz iskustva. Sam Fridrih napisao je jednu *Raspravu o lovu* u kojoj je preduzeo da o životinjama kaže ono što je video. Pričalo se još da je jednoga dana u hermetički zatvorenom čupu umorio nekakvog čoveka samo zato da bi ustanovio šta se zbiva sa ljudskom dušom nakon smrti. U stvari, južna Italija je predstavljala veoma osobenu pokrajinu naučne kulture. Po svojim crkvenim velikodostojnicima i inkvizitorima, ona je činila deo katoličkog sveta; preko svojih pravila, izašlih iz škola u Bolonji, primala je metode skolastičkog rasuđivanja. Pri svemu tome, Euklid, Averoes, čitava islamska i grčka nauka, nije u njoj stvarala strano telo, već je odatle izbijala kao iz rodnog tla. Kralj je rukovodio raspravama koje su se, kao u Oksfordu ili Parizu, vodile prema strogim pravilima dijalektičke argumentacije, sa osporavanjem i presuđivanjem, a raspravljalo se o algebri, medicini, astrologiji. Zabrinit i zaokupljen svojom sudbinom, Fridrih II je, poput sultana, ispitivao čarobnjake, alhemičare, sastavljao horoskopa, dozičao duhova. Ka njegovom nemiru strujale su iz orijentalne tame sve tajne okultizma. Poput emira, strasno se zanimao za svojstva stvari i bića. Petar iz Ebolija sastavio je za njega poemu o vodi Pucole i njenim svojstvima; njegov potkrivač napisao je raspravu o lečenju konja; a njegov zvezdočatac doneo je iz Toleda *Astronomiju* od al-Bitrujija i Aristotelovu *Zoologiju*.

Car i učenjaci na njegovom dvoru posmatrali su prirodne pojave sa istom voljom za trezvenošću kao i pariski učitelji. Pa ipak, oni nisu, kao ovi, bili gonjeni željom da na kraju svoje analize stvarnog sveta stignu do Boga, i njihova se fizika nije stapala sa teologijom. Ostajala je nezavisna i svetovna. Ti ljudi su zaceo verovali u božansku prirodu Hrista i u moć crkvenih svetotajstava. Oni su za bezbožne smatrali Aristotela, Averoesa i sve saracenske ili jevrejske učitelje koji su ih podučavali, lečili ih i za njih ispitivali zvezde. Ali njihova je religija, poput religije toskanskih gradova, čuvala izvesnu lirsku nijansu. Ona nije u celini upravljala putevima njihovog rasuđivanja, niti njihovom znatiželjom pred tajnama vidljivog sveta. U doba kada su građane katedrale u Šartru i Remsu, talijanski jug držao se na odstojanju prema dogmatskim sintezama francuske katedrale. Posvećujući pažnju onom stvarnom, nastojao je da otkrije skrivene sile koje upravljaju rastom biljaka, naravima životinja i kretanjem nebeskih tela, ali slobodno, kao u islamskim školama. Možda i stoga što je njegovo hrišćanstvo ostalo manje osetljivo za vrednosti ovaploćenja, zato što je svome Bogu pridavao transcendentnost Aलाha, svemoćne sile koja ga je dizala iznad prirode na nesamerljiv način. U svakom slučaju, oko Fridriha II se po prvi put u hrišćanskom svetu razvila nauka o prirodi koja nije bila nauka o božanskom. Tu je dobio snagu onaj smisao za konkretno koji će se, vek i po kasnije, odraziti u umetnosti talijanskih gradova. Taj realizam sasvim različit od realizma gotičkih katedrala, ne proizlazi, kao što se to odveć isticalo, iz buržoaskog duha, već iz naklonosti jednoga kralja za koga se na evropskim dvorovima pričalo da živi kao sultan.

Nijedan kralj toga vremena, osim svetog Luja, nije naručio više umetničkih dela. Pošto je 1218. postao je jedini nemački kralj, a dve godine kasnije car, Fridrih II je naredio umeticima koji su radili za njega da raskinu sa vizantijskim tradicijama svojih palermskih predaka. Po svome ocu on je bio Svaba, a oslanjao se na red Tevtonskih vitezova. Sanjao je o izvesnoj carskoj umetnosti. Zato nije proučavao adaptacije francuske umetnosti, koja je veličala slavu kapetskih kraljeva, a papaska Crkva je uzela kao svoju. Ponuđeni su mu oblici koji su se upravo bili pojavili u carskoj zemlji, u Lukusu i Modeni. Njihovi daleki koreni se zali u nemačke otoneke šume. Tako je na početku njegove vladavine lombarđijska estetika dovršila osvajanje juga Italije: za dvorsku baziliku u Altamuri izdvojeni su zoomorfni kapiteli, slični onima u Parmi; u Bitontou je sam car prikazan kao dobrotvor pod vidom romanskih idola. No taj mladi čovek sve više je postajao svestan onih vrednosti kojima ga je ogrnuo krunisanje 1220. godine. Oko njega se slavila sila „Cezara, divne svetlosti sveta“. Živeo je okružen pravnicima koji su ispovedali Justinijanova načela. Njegove trupe slamale su vojske lombarđijskih gradova, udružene protiv njega: dao je da se triumfalno na Kapital donesu trofeji njegove pobede. Sada mu je ostalo samo da uzdigne steg sa orlovima i snopom sunčanih zrakova. Umetnost biskupa iz Toskane i Emilije više

nije mogla još dugo biti podesna za označavanje njegovih vrлина. Proterao je papstvo iz Rima, njegova suverenost se oslobodila liturgija, a postala vojnička i građanska. Posle 1233. godine više nije gradio crkve, već zamkove, simbole njegove uzvišenosti. Sagraden na osmogućonoj osnovi kao karolinška kapela u Eksu, Kastel del Monte seča na carsku krunu, to jest nebeski Jerusalim. Međutim, njegovih osam lica, savršena slika večnosti prema mistici brojeva, nisu raspoređena tako da u sebi zatvaraju jednolično pojanje ili relikvije. Ona sa svih strana pokušaju zemaljsku silu hrišćanskog Cezara, istinskog izaslanika Boga na ovom svetu, a na zidovima tvrđave svuda su šampanjsku tananu gracioznost smenile romanske sanjarije. Najzad, u trenutku kada se sveti Luj spremao da podigne Svetu Kapelu u slavu Hrista sa gotskih krunisanja, Fridrih II je dao da se u Kapui podigne njegova vlastita statua. Statua Avgusta. Ovoga puta, iz dubine vekova, pobednički je izronio antički Rim.

Godine 1250. umro je veliki car, a sa njime i stvarnost Carstva. Savremenici se taj pad učinio najočividnijim znakom obnove sveta. Potomci Fridriha II poumirali su takođe. Pa ipak, Karlo Anžuski, brat svetog Luja koga je papstvo učinilo pobednikom i koga je postavilo na njihovo mesto u kraljevini Siciliji, nije uspeo da počisti čitav kulturni procvat čije je seme Štaufen posejao, a koje je to ploda dovela snaga talijanskog napretka. Kralj tri ljljiana preuzeo je za sebe sve težnje svojih prethodnika, normanskih kraljeva Palerma, kao i njihove snove o pobeđi na tri bojišta u Sredozemlju. On nije sa svoga dvora proterao astrologe, ni lekare, niti prevodioce, Petar iz Marikurta, „veštak u izvođenju ogleđa“, gradio mu je astrolabe, a uskoro se mogla videti njegova kamena bista kako stoluje u teškom dostojanstvu rimskih statua. Želeo je da se prikaže mudrim, svetovno mudrim, sasvim kao, sa druge strane mora, kralj od Kastilje, Alfons Mudri, koji je onda svojeručno pisao knjige *O poznavanju astronomije*. Pod vladavinom Karla Anžuskog vajari iz Kampanije su nastavili, dakle, da sa antičkih sarkofaga skidaju slike građanske uzvišenosti. Ljudi su im se divili, kopirali ih. Po gradovima srednje Italije počeo je da se stvara utisak da su one primerenije novim osećanjima od romanskih ili vizantijskih simbola i uzora koje je nudila francuska umetnost. Dekor u Amijenu još nije bio završen, a Nikola Pizanski je već radio na propovedaonici u Pizi. Na pomolu krupnih opasnosti, umetnost novog vremena radala se na krajnjem jugu Evrope, na tlu koje je pripremio Fridrih II.

Od sredine veka umetnici francuske katedrale malo-po-malo gube svoju inventivnost. Oni primenjuju obrasce dovedene do savršenstva, sve logičnije, sve podesnije da svetilište preplave svetlošću, ali koji neosetno gube svoj duhovni sadržaj. Mnogostruki su razlozi takvog iscrpljivanja. Delom ono proističe iz novog usmerenja kojim od sada kreće istraživanje u školskim središtima. Univerzitet je sve žrtvovao usavršavanju dijalektičkih mehanizama, prava kultura se tu sasušuje i sahnje. Škole od sada obrazuju samo tehničare rasuđivanja. Silogistički studen osvaja teologiju. A odražava se i na umetnost koju ova podstiče. Pa ako velika umetnost i dalje ostaje posvećena isključivo veličanju Božje slave, crkveni velikodostojnici više nisu na prisnan način povezani sa njenim stvaranjem. Njih je, pak, sve više, a biraju ih iz projsjačkih redova. Mnogi potiču iz naroda. „Sine prostaka i prostakinje“, tako se Žoanvil obraća Roberu iz Sorbona koji ga pecka i nastavlja prebacujući mu da je izdao jednostavnost svojih očeva. U stvari, neki od ovih sveštenika, dospeva preko biskupovanja do vrha vlastelinske moći, teško su se odupirali privlačnoj snazi raskoši. Prepuštali su se zanosu: u jednom zdanju ih je naročito zasenjivalo savršenstvo izraza, veština izrade. Najbolji među njima, oni koji su zbilja živeli u duhu siromaštva, više su se brinuli za propovedanje nego za građenje, a ako ih je njihova meditacija navodila na nove puteve, bili su to putevi poniznosti, pobožnosti koja je dolazila iz srca. Takva pobožnost vodila je ravnodušnosti prema monumentalnim oblicima. Sveti Bonaventura nije preduzimao građenje katedrale. Brigu o tome prepustio je francuskom kralju, koji je zacelo onda izgledao kao uzor svetosti, ali koji ipak sam nije bio teolog. Tako je, postepeno, stvaranje prešlo u ruke specijalista, majstora svoga posla, koji onda počinju da se bogate.

Ti ljudi su se sada uzdigli znatno iznad običnih majstora kojima su rukovodili. Nisu više prevozili kamen. Nisu ga više svojim rukama ni tesali. Rukovali su šestarom. Prikazivali su kanonicima na pergamentu u tačnice izveden na crt budućeg zdanja. „Neki rade rečju“, kaže onda jedan propovednik. „Na tim velikim gradilištima obično ima jedan glavni majstor koji jedini njima upravlja rečju, a retko ili nikada ništa ne dira svojom rukom. Zidarski nadzornici, sa lenjirom i šestarom u rukama, kažu ovima: 'Ovde teži'. Oni ne rade, a ipak primaju najveće plate.“ Ti ljudi izvrsno poznaju svoj zanat. Bili su veoma bliski sa učenicima teozima i živeli sa njima na ravnoj nozi, a ovi su ih podučavali nauci o brojevima i dijalektičkim pravilima. Ali to nisu bili sveštenici. Nisu posvećivali telo hristovo. Nisu provodili sate u meditiranju o Božjoj reči, u istraživanju njenih nejasnih područja. Radili su, ali svoje nadahnuće nisu crpili, kao što su to nekada činili Sugerije ili Moris iz Silija, neposredno iz kontemplacije o božanskih hijerarhijama. Više su ih zanimali problemi statike i dinamike. Ako su još davali nečega novoga, činili su to kao virtuozni, ne kao mistici. Njihove pobude sastojale su se u savladavanju otpora materijala, ne u rasvetljavanju tajni. Oni čiji je duh naginjao logici, držali su se geometrijske strogosti. Senzibilniji su nastojali da dosegnu, ne istinu, već božansku milost.

Veliki Petar iz Montreja, u Sen-Denju oko 1250, ne izmišlja ništa novo, već istančava postojeće. Majstor jedne tehnike koja mu omogućuje da svede zdanje na njegov kameni okvir, on raspoređuje svetlost zarad zadovoljstva oka. Doduše, dve rozete na transeptu, jedna koja svetlost usmerava ka središtu, a druga, naprotiv, isijava svetlost, izražavaju, po svim pravilima savršene matematike, dvostruko kretanje procesije i vraćanja, koje je teologija svetog Tome Akvinskog pozajmila onda od Dionizija Areopagite. To je, pak, stvaralo utisak ravnoteže između strukture i ornamenta. Petar zaklanja pojedinačne funkcije mase iza traganja za gracioznošću. Kao što statue u Svetoj Kapeli pokazuju skladne proporcije, ali više nemaju duše. To su statue iz Remsa, ali iz kojih je iščilela spiritualnost. Kada Goše poslednji majstor od zanata, Remsu na portal postavlja velike vajane likove, pripremljene za njegovo ukrašavanje, on zanemaruje prvobitno predviđeni raspored, a koji se strogo držao doktrinarnog učenja. Tako remeti jasni raspored teologa, čiju nužnost više ne oseća. Svaku figuru postavlja u skladu sa njenim plastičnim vrednostima, a ne više shodno njenom značenju. A ne vidi se da su kanonici osporavali njegov izbor. I sami su postali osetljivi na takve čari. Umetnik od sada nastoji da se dopadne. Već telo Sinagoge nosi celu svoju težinu samo na jednoj nozi i već se vidi ona izbočenost koja će malo po malo dovesti do treperenja ugladenih skupova Devica i svetaca. Slična promena ocrta se i na vitražima i iluminiranim stranicama rukopisa, u modulacijama linije povučene zarad uživanja

oka. Verni narod i sveštenstvo koje ga je vodilo ka njegovom spasenju, otpočeli su da živoga Boga i njegovu Majku posmatraju kao lepe likove.

To skliznuće ka estetizmu odražava krizu koja u Parizu zahvata teološku misao i sva duboka kretanja koja ovu određuju. Sveti Toma Akvinski i sveti Bonaventura vodili su, po naredjenju pape, borbu protiv novih skretanja. Prvi se oslanjao na logičko rasuđivanje. Raspravljajući sa Aristotelom, suočavao je Filosofa i Komentatora u dijalektičkom nadmetanju da bi ih zbnio. Ali njegov drug iz franjevačkog reda dodeljivao je oruđima logike samo privremenu ulogu: „Filosofska nauka je put ka drugim naukama — Ko poželi da se na njoj zaustavi, ostaje u mraku.“ Vraćajući se svetom Avgustinu, pozivao je na razlikovanje saznanja pomoću nauke, koje shvata samo spoljašnost, od dubljeg saznanja, otvoreno prema slavi budućeg sveta. Njegov *Put duha ka Bogu* — ili pre u *Bogu* — vodi od jednog stupnja do drugog, gonjen poletom ljubavi. Čemu rasuđivanje protiv Aristotela? Spasonosnije je usavršavati sebe u kontemplaciji svetlosti. Poslednja pouka koja ocrta granice intelektualnog napretka: „Čuvaj se da u toj kontemplaciji ne pomisliš kako razumeš nerazumljivo.“ Takav postupak bolje se slagao od Tominog sa težnjama novog vremena. On se priključivao spontanom pokretu bezazelnih duša koje su se, da pronadu Boga, uzdale u prosvetljenje svetog Duha. Tako je on odneo pobeđu nad tomizmom čije je premise sveti Bonaventura počeo izričito da odbacuje u svojim *Predavanjima o darovima Svetog Duha*. Prestrašena smelošću dijalektike, sa pažnjom prati strujanja koja su pokretala narodnu svest, katolička teologija je 1270. godine odlučno krenula putem misticizma.

A u istome trenutku Pariz je ponudio jedan novi put, i dalje put razuma, ali što vodi ovozemaljskoj sreći. Njegovi intelektualci su sa još većim žarom tražili pravo na filosofiranje, a nova naklonost teologije prema misticizmu ohrabrala ih je: pošto je Hrist svojom žrtvom spasio sve ljude i pošto je dovoljno predati se njegovoj ljubavi da bi se stiglo do natprirodnih uživanja, zašto onda u ovom životu sebi zabranjivati slobodno rasuđivanje o svetovnim stvarima i zašto se lišavati osovetskih zadovoljstava? Svetovni profesori sa fakulteta slobodnih veština nisu učestvovali u teoškim raspravama. Njihov zadatak je bio da tumače Aristotela. Oni su ga objašnjavali pred veoma mladim đacima, od kojim su se mnogi pripremali za svetovna zanimanja. Govorili su im da mišljenje čini ljudsko dostojanstvo. Potpuno slobodno mišljenje. Položaj filozofa je najplemenitiji od svih, on vodi vrhovnom dobru. Koji je zapravo njegov zadatak? Da otkriva zakone prirode, to jest pravi poredak. Ako se, naime, uočava da je Priroda oruđe Boga, odraz njegove misli, delo njegovih ruku, kako je onda smatrati rdavom? Proključivati njene tajne, to znači izneti na videlo pravila savršenog života, vernog božanskim namerama. „Greh je u čoveku“, pisao je Boetije iz Dakije, „ali časni putevi proističu iz prirodnog poretka“, Neka se čovek, dakle, drži toga poretka“, može biti siguran da će se dopasti Bogu. Šta više, živeće na ovoj zemlji u ravnoteži i radosti. Tako je mlada škola ponudila čoveku sreću.

Oslobođena klerikalnih stega, ponuda materijalne sreće obraćala se naročito — Žan de Meng je napisao svoje delo na dvorskom jeziku — svim vitezovima zaljubljenim u život, njihovim gospama, onima koji su odbili da pođu sa svetim Lujem u njegov krstaški pohod („u to vreme nije bilo hodočašća i niko nije kretao iz svoje zemlje zarad istraživanja divnih predela“). Ona je u drugačijem tonu pevala radost viteških pesama. Pozivala je da se otvore oči za lepotu stvorenih bića i da im se jednostavno raduje. Ista ta ponuda izražavala se u dečaćkom smehu Izabranih iz Bamberg, u Rutberfovoj ironiji, u svežim melodijama koje je sastavljao Adam de la Hol, jednostavnijim, prirodnijim, neposrednijim od skolastičke polifonije Perotina Velikog. Ona je pokretala mladog svetog Luja, još dok je voleo da se šali. A evo je sada gde goni napred nasmejani antiklerikalizam plermsva sa francuskom dvora i čitave slobodne i zdrave omladine za koju lažni proroci, najavljujući kraja vremena, nisu bili dijalektičari iz škola ni trubaduri, već licemeri i bogomoljci čija su odbacivanja ispaštanja usporavala povratak prostođudnosti zlatnog doba. Čari nove skulpture odjek su toga. Odatle potiče izdašna bujnost koja nadima biljno carstvo poslednjih kapitela što cvate na suncu. Na taj poziv za srećom već su se Vaskrslji iz Burža uspravili u svetlosti Boga, sa svim nežnostima mladenačkog tela. Oni povlači ka svom ispunjenju nadu u telesnu lepotu u koju se u Parizu značilnula sakralna umetnost katedrala.

Tri veka stalnoga napretka tako su u Il-de-Frans polako istopila tu filosofiju sreće. Italija poslovnih ljudi bila je spremna da je primi. No neće li ona, u toj zemlji gde su crkvene strukture bile manje snažne, potpuno rastočiti hrišćanstvo i dovesti do bezbožanstva? Do toga bezbožništva koje se već pripisivalo Fridrihu II? Treba li verovati Benvenutu iz Imole kada kaže da je „uskoro bilo više od sto hiljada plemića, ljudi visoka položaja, koji su mislili kao Farinata degli Uberti i Epikur, da raj valja tražiti samo na ovom svetu?“ Dante je, istina, u *Paklu X*, 14—15 prošao kroz krug gde

Leži Epikur s družbom, koja veli
Da duša s tijelom umrijeti mora. . . a Farinata mu otkriva (118—119):
Tu se množini smrklno crno veče;
Fridrih je Drugi tu uz Kardinala. . .

Božanstvena komedija se može smatrati katedralom, i to poslednjom. Dante je utemeljuje na onome što su mu dominikanski propovednici iz Firence otkrili od skolastičke teologije, a sami oni su ovu naučili na univerzitetu u Parizu. Poput velikih francuskih katedrala, ova poema vodi naizmeničnim stupnjevima, prema svetlosnoj hijerarhiji Dionizija Areopagite i zauzimanjem svetog Bernara, svetog Franje i Device, do ljubavi koja pokreće zvezde. Kao kakva poetika ovaploćenja, umetnost velikih katedrala je na čudnesni način slavila telo Hristovo. To jest, pobedničku Crkvu. To jest, celokupni svet. Ali u osvit Trećenta, onaj pokret rasta koji je neosetno oslobađao evropsku misao od jakog uticaja sveštenstva, odvratio je ljude od onoga natprirodnoga. Poveo ih je drugim putevima i ka drugim tekovinama. „Priroda, umetnost Boga“ — Umetnost koja treba da dovede sreći. Dante i prvi među onima koji su mu se divili zaplovili su ka novim obalama.

¹ iz knjige:
Georges Duby, *Le Temps des cathédrales*, Paris 1976.